

ÖZET

Günümüz kentlerindeki farklılıkların ilişkilerini anlamak üzere mekansal organizasyonlar incelendiğinde, yer, mekan, kullanıcı ve mimar arasındaki çatışma ve uzlaşma dinamikleri ilgi çekici görünmektedir. Mimarlığın sürekli bir kriz halinde ve eklemlemeye açık oluşu, açık bir metin gibi okur (kullanıcı) tarafından sınırsızca yorumlanıp üretilmektedir. Mimarlık eleştirisi ve eleştirel mimarlık süreci bu yorumlama dahilinde yeni toplumsal ilişkiler ve deneyimler oluşturarak kentin çok katmanlı yapısında mimarlığı özgürleştirebilir.

MİMARLIKTA ELEŞTİRİLJEN KRİZ

Günümüzde çatışma ve uzlaşmanın mekansal organizasyonunu oluşturan mimarlık(lar), farklılıkların nasıl ilişkilendirildiğinin bir çeşit ifadesi gibidir. Mimarlık, mekanda var olabilir; onu anlar ve dönüştürür. Mekanda özgürlük arayışı içine girer ve doğasındaki bazı amaçlar için üretmeye çalışır. Ancak ne kadar iyi niyetle olursa olsun, mimarlık yerine göre bir tavır takınır ve bulunduğu yerle arasında bir çatışma doğar. Bu çatışma durumu mimarlığın toplumla kurduğu ilişki bakımından önemlidir. Zira iktidarla çatıştığı durumlarda, onu eleştirme bağlamında diğer mecralardan çok daha etkili olabilir.

Bu noktada “mimar yeri zorla mı mekansallaştırır?” sorusu akla gelmektedir. Kullanıcının mekanı yorumlama biçimi, bir metni yorumlamaya benzetilebilir. Profili her gün değişen, daha haberdar ve tahsilli olan kullanıcı, mekanı daha iyi okuyabilmektedir. Dolayısıyla bir sökümlü işlemi yapar gibi mekanı kullanım biçimi ve davranışları üzerinden yorumlar. Kullanıcının bu eleştirel eylemleri fazlalaştıkça, kendi ifade biçimlerinde mekansallaşmalar da doğurabilir. Bilinçli okuyucunun metni okurken bir yazma arzusu oluşturması gibi, mekanı kullananın da bu mekanı dönüştürme isteği ortaya çıkabilir. Bu şekilde kullanıcının mekana olan belirlenmiş ilişkilerinden kurtulması ve eylemsizlik halinin sona ermesi mümkün olabilir. (1) Yani mekânın kullanıcısıyla mekân, eylemler üzerinden sürekli bir çatışma ve uzlaşma halindedir.

Mimarlıkta tek doğru olmadığı ve pek çok okuma biçimi olabildiğinden, her mimarlık üretimi kendinden öncekinin devamı ve bir temsili haline gelir. Ürün ise kendi yeniliğinin bir başlangıcını yapmaktadır. (2) Mimarlığın bu durumu, başkasının işini yorumlarken girilen, bitmeyen bir yazı sürecine benzer. Mimarlığı eleştirirken “Yazarın Ölümü”ndeki gibi, kullanıcı tarafından eylemlerle mimarın egemenliğinin bir nebze kırılmaya çalışılmasıyla, okuyucunun metni tekrar yazması olası hale gelebilir. Aynı metindeki gibi, mimarlıkta da form ve kökenlerin yıkımıyla, nesnenin önemini yitirdiği durumda Barthes’in “Ben’in bir şey olmaması ama yine de ben diyen kişi olması” olarak açıkladığı durum oluşmaya başlıyor. Bu durumu mimarlıkta mekânın bize empoze edilen biçimiyle kullanılmayabilmesi, mekânın kullanım biçiminin kullanıcıyla birlikte tekrar üretilmesiyle kendi performatif haliyle “burada-şimdi” yazılmasıyla açıklanabiliyor. (3)

Mimarlıkta tasarlama pratiğinin kendisinin de bir eleştiri olabileceğinden yola çıkarak, bildiğimiz proje yapma eylemine ek olarak, kullanıcıya yönelik algısal ve deneyim odaklı tasarımlar incelenebilir. Fischer’in “Atmospheres” metninde bahsettiği gibi, teori ve eleştirinin sınırlandığı yerde -yani mimari objenin dışarıdan gözlemlenmeyip, bir mekân deneyimi olması gerektiği yerde- başlayan, daha performatif ve interaktif bir halden söz edilebilir. (4) Mimarlık artık soyut, boyutsuz ve beklenmedik bir hal olarak, objesi olmayan bir şeyden bahseder konuma gelir. Mimarlığın nesneyle çatışıp, kullanıcıyla uzlaştığı bu ortamlarda özerklik kazanılabilir. Mekânın kullanıcısıyla tartıştığı ve karşılıklı bir deneye dönüştüğü mimarlık(lar)dan bahsedilebilir. Fischer’a göre bu mimari üretimin kültür pratiklerimizi eleştiren bir hal alması; yani medya, teknoloji vb. üzerinden mekânı sorgulatması, mimarlığı bir hizmet olmaktan çıktığı hal oluyor. Bu da mimarın nesneyi kendi olduğu şeye benzetme, kendileştirme, sahiplenme halini kırarak mekânı özgürleştiriyor ve süreci daha

önemli kılıyor.

Mimari sürecin eleştirel olup, sonuç ürünün eleştirel olmaması halinden söz etmek gerekirse tekrar Hays'in iktidar ve mimarlık çatışmasını irdelediği metne dönebiliriz. (5) Kültürün, yapılaşmış formun nedeni ve içeriği olduğunu belirten yazar, bu durumun hegemonyayı destekleyici ve devamlılığını sağlayıcılığından bahsediyor. Yani yapıyı yapmanın ve onu gerçek bir ürüne dönüştürmenin, artık onu gerçek dünyanın bir objesi haline getirerek yerin mekansallığı ve zamansallığıyla aynı ortamda bulunduruyor olmasından... Tasarım sürecinin kendisi bir eleştiri oluşturken, ortaya çıkardığı form da kültürel anlamıyla başka bir eleştiri sunarak bitmeyen bir metin haline dönmüş oluyor. Çünkü form yorumlanabilen ve çok katmanlı bir halde karşımıza çıkıyor.

Bu çok katmanlılık hali, günümüz kentlerinin okunmasının belli bir mekansal perspektiften veya donmuş bir anın bakışıyla yapılamayışıyla açıklanabilir. Artık karşımızda tekil ve ideal yerler bulunmadığından, koşulları çok katmanlı ve üst üste binen ilişkileriyle okumak çok daha doğru oluyor. Bu yerleri tanımlamak için bozuk, dinamik, bitmeyen, çoklu, eş zamanlı, evrilen gibi tanımlar kullanılıyor. Bu kentsel mekanların sorunları da tek bir biçimde çözülemez halde bulunuyor. Artık sözle ifade edemediklerimiz, başka durumlarla ifade ediliyor ve eleştiriliyor. İşin eylem ve deneyim boyutu da mekanlara bir katman olarak yerleşiyor. Bu katman sayesinde Hays'in de tariflediği gibi mekan, kişiye daha yakın bir boyuta geçmiş oluyor. (6) Ancak kullanıcıyla mekanın bir çatışma alanı olarak yer, kişinin zaman ve mekanıyla mimarlığın kesintiye uğradığı yerler haline gelebiliyor. (7) Bu kesinti halinde şu sorular akla geliyor: Kullanıcının özgürlüğünü sınırlandıran, kamusalılığı özelleştiren mekanlar bizlere nasıl bir yaşam sunuyor? Ulaşım, erişim ve iletişimin tamamen mümkün olduğu mekanlar mümkün mü, yoksa kullanıcı ve mekan arasında bir çatışma mı mevcut?

Aslında mimarlık bu çatışmaya bir ara bulucu gibi yaklaşıyor. Kişisel ve kamusal ortak olarak yaratabilen mekanlar sayesinde hem bir geçiş hem de bir sınır oluşturuyor. Mimarlığın kendi içindeki bu çelişkisi de kentin katmanlı yapısına yeni bir katman olarak yerleşiyor. Bulunduğu yerle çatışırken, mekanla ona yeni bir zamansallık kazandırıyor. Kullanıcıyla ise daha uzlaşmacı bir tavır sergileyerek onun zamansallığıyla oluşan yeni mekanlara imkan tanıyor. Kullanıcının hareketi, karşılaşması, olayları, ilişkisiyle oluşan mekanlar... Bu şekilde bulunduğu yerle hem zıtlaşan, hem de bağlarla kendini güçleniren ve onun özelliklerini gösteren / yansıtan bir tavır takınıyor. Bu durumu sergileyemeyen mekanlar ise mekansallaşamamanın getirdiği sıkışma haliyle, kendi mekan ve zamanının kullanıcıya empoze ediyor. (8)

Ülkemizde bir çok örneği bulunan bu durum, kullanıcıyı baskılayarak yeni bir çatışmaya yer açıyor. Kim kimin için tasarlıyor? Ve bu süreçte kimlerin sesi duyuluyor? Anlam olarak birbirine uymayanların aynı anda var olabilmelerini tanımlayan çatışmalar aslında olumsuz anlamda olmayabiliyor. Neticede kişiye kendi istediği biçimde mekanı yorumlamasını sağlayan ve sadece bir okuyucu değil, yazma arzusu taşıyan bir okuyucu gibi, mekanı dönüştürücü güce sahip olmasını hatırlatan da bu çatışmalar oluyor. (9) Mimarlığın bu

arada durumlar üretebilme ve ne mimarlık eleştirisi, ne de eleştirel mimarlık olarak sınıflandırılmama hali açık bir metin gibi okunabiliyor. Bu da yerin kamusal haliyle mekanlaştığı, mekan ve toplum ilişkisinin dinamikliğiyle otoriteden kopan bir yapma imkanının potansiyeli ve dayatmaların çatışmaları olarak karşımıza çıkıyor. Kamusal alanın düzenleyiciyle orayı yaşayanın çatıştığı hali bunu destekliyor. Karşıtlıkların birbirine benzeşmeye başladığı, ama arada olmanın da gerilimini içinde barındıran mekanlarla yerin potansiyelleri katlanıyor. (10)

Yerle buluşamayan potansiyeller, farklı mecralarda krizlere yer açıyor. Örneğin özgürlükler üzerinden tartışılan bir konu, kamusal alana taşınmaz ve sınırlı olduğu durumlarda yeni bir kolektif bilinç oluşturuyor. Mekana ulaşamayan bu bireysellik ve bilinçlilik hali, sosyal medya üzerinden buluşarak bu çatışma ve kriz halini yansıtabiliyor. Kriz büyüdüğünde ise insanlar somut mekan uğruna kendilerini sokağa atıyor ve çatışma fiziksel boyuta da ulaşabiliyor. Bu sebeple aslında mimarlığın yer ve mekan anlamında insan ilişkilerinde rolü olduğundan bahsedebiliriz. Bu durum baskı ortamında daha farklı ve hızlı denemelere olanak sağlıyor ve öngörülemeyen şeylerin başlangıcı oluyor. Kritik (eleştiri) ve kriz sözcüklerinin aynı kökenden gelmesi, hatta kritiğin bir kriz anıyla başlaması meselesi ilginç gözüküyor. Bu tetikleyici durum, mimarlığı aynaların tekrarından kurtarıyor. (11) Uyum sağlamanın yaratıcılığı körelttiği durumlarda mimarlık yine kendi içinde çatışarak bireysel aktiviteler ve çabalarla da kriz halini koruyabiliyor.

Zıtlıklar ve çatışmaların içinden doğan mimarlık, teori-uygulama, sanat-mühendislik, zaman-mekan, yapım-söküm, farklılık-tekrar, biçim-işlev gibi karşıtlıkların sürekli çatışma ve uzlaşmasıyla ortaya çıkıyor. Bu güne bizi taşıyan aslında sürekli çatışma ve uzlaşmanın ta kendisi, bundan sonra taşıyacak olan da o olacak gibi gözüküyor. Mimarlık sürekli değişen ihtiyaçlar karşısında, bulunduğu ortama benzeyen ve donuk mekanları değil, geleceğe dönük olanları tasarlıyor. Yani henüz bulunmayı tasarlamak gibi eleştirel bir yöntem veya eleştirel bir mimarlık yaratıyor. Bu değişime doğurgan olmaya benzetilebilir. İnsanın doğasında bulunan bu doğurganlık hali, belki de insanın kentte sürekli karşılaştığı zorlukların üstesinden gelme biçimidir. Mekan, hayatın sürekli değişen koşullarını sorgularken, yeri anlama biçimi olarak ortaya çıkıyor. Yeni deneyimi yaratacak durumlar aranırken toplumsal ve kültürel konuların irdelenip ilişki dinamiklerinin düşünülmesi yeri tanımlayan mekanı eleştirel boyuta götürüyor. Bunu yaparken de yeri okuyor, söküyor ve ona eleştirel ve mekansal bir yorum yapıyor.

NOTLAR

1. De Certeau, Michel, 2009, s.167.
2. Hays, Michael, 1984, s.16.
3. Barthes, Roland, 2007, s.58.

4. Fischer, Ole W., 2007, ss.24-41.
5. Hays, Michael, 1984, s.14.
6. Hays, Michael, 1984, s. 25.
7. Şentürer, Ayşe, 2008, s.187.
8. Şentürer, Ayşe, 2008, ss.195-197.
9. De Certeau, Michel, 2009, ss.168-170.
10. Şentürer, Ayşe, 2008, s. 190.
11. De Sola-Morales, Ignasi, 1996, ss.1-11.

KAYNAKLAR

Barthes, Roland, 2007, "Yazarın Ölümü", **Heves**, cilt:14, Pan Yayıncılık, İstanbul, ss.55-60.

De Certeau, Michel, 2011, "Reading as Poaching", **Practice of Everyday Life**, University of California Press, California, ss.165-227.

De Sola-Morales, Ignasi, 1996, "Introduction", **Differences: Topographies of Contemporary Architecture (Writing Architecture)**, (çev.) Graham Thompson, The MIT Press, Massachusetts, ss.1-11.

Fischer, Ole W., 2007, "Atmospheres – Architectural Spaces Between Critical Reading and Immersive Presence", **field**, sayı:1, The University of Sheffield, Sheffield, ss.24-41.

Hays, Michael, 1984, "Critical Architecture: Between Culture and Form", **Perspecta**, sayı:21, The MIT Press, Massachusetts, ss.14-29.

Şentürer, Ayşe, 2008, "Zaman ve Mekanın Genişleme Aralığı Olarak Sınır-Boyları", **Zaman-Mekan**, (ed.) Ayşe Şentürer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz, YEM Yayın, İstanbul, ss.186-203.